

Svensk valutakontroll 1939-1957

Staffan Karlsson

1914 organiserades den första byrån för att övervaka hot mot rikets säkerhet. I november 1916 beslutades om införselförbud av vissa exportförbjudna varor till delar av Norrbottens län. Kontrollstationer inrättades i Boden och Haparanda med uppgift att granska postförsändelser så att dessa exportförbjudna varor inte infördes till gränsområdet utmed Muonio och Torneå älvar. Allt för att förhindra att dessa varor fördes vidare över till Finland/Ryssland. 1918 upphörde organisationen, men grunden var lagd och återupptogs tjugo år senare. Den 10 juni 1938 beslutades hur säkerhetstjänsten (STJ) skulle agera vid krig. Från 1940 kom STJ:s postcensur att arbeta tillsammans med Valutakontrollen.

Lagstiftningen

Redan den 22 juni 1939 kom den s.k. Valutalagen och den 25 februari 1940 utfärdades med stöd av denna lag en Valutaförordning (SFS nr 97). Genom den fick Riksbanken monopol på handel med utländska betalningsmedel och utländska fordringar mot vederlag i svenska mynt. Betalningsmedel, fordringsbevis och värdepapper fick inte utan Riksbankens tillstånd utföras ur riket. Svenska betalningsmedel, fordringsbevis och värdepapper fick inte utan riksbankens tillstånd införas i riket. Riksbanken fick tillstånd att föreskriva skyldighet att avstå utländska betalningsmedel och utländska banktillgodohavanden. Riksbanken utfärdade föreskrifter om tillämpningen av valutaförordningen. Frågor om valutaförordningen handlades inom Riksbanken av ett särskilt organ, "Valutakontoret".

Generalpoststyrelsens tillämpningsföreskrifter publicerades i häftet "Valutakontrollen Tillämpningsföreskrifter för postkontor och postexpeditioner av klass 5 och 6".

Regelverket

Inrikes ass och rek fick inte eftersändas till utlandet. Utrikes ass och rek fick bara lämnas på postkontor och postexpeditioner. De skulle lämnas in öppna. Posttjänstemannen skulle kontrollera att försändelserna inte innehöll något som var förbjudet att föra ut ur landet. Därefter skulle breven tillslutas. Om de inte innehöll pengar eller värdehand-lingar, så skulle de förseglas med pergamynsigill/oblat med texten

Rekbrev från Näsby den 24.9.41 till Köpenhamn med ankomststämpel den 27.10.41, har avlämnats oförslutet på postkontoret. Efter kontroll av innehållet har det visat sig inte innehålla något som var förbjudet att föra ut ur landet. Kuvertfliken har förseglats med rundstansade pergamynsigill med texten "Valutakontroll / Postverket". Försändelsen har tysk censur i Köpenhamn.

”Valutakontroll Postverket”. Om de innehöll värdehandlingar, skulle de förseglas med såväl avsändarens som postkontorets lacksigill.

Utländska medborgare som tillhörde främmande makts beskickning eller konsulat i Sverige fick avsända värdeförsändelser utan inskränkning.

Undantag fanns för diplomatpost och post från högre myndigheter, vilka inte skulle kontrolleras. Vissa korrespondenter, som behövde sända större antal ass och rek till utlandet, kunde få särskilt tillstånd att sända sådana brev utan att de behövdes granskas vid inlämnandet. Dessa infördes i en kvittensbok, där avsändaren intygade att inget otillåtet fanns i breven. Försändelser av den typen skulle föras med en grön etikett med texten ”Valutakontroll Postverket”.

Då det snart visade sig vara svårt att få fram pergaminsigill, bestämdes det i december 1940, att alla ass och rek som inte innehöll värdehandlingar skulle föras med den gröna etiketten på försändelsens framsida. Etiketten och ibland även kontorets poststämpel kom att ersätta förslutningsoblaten.

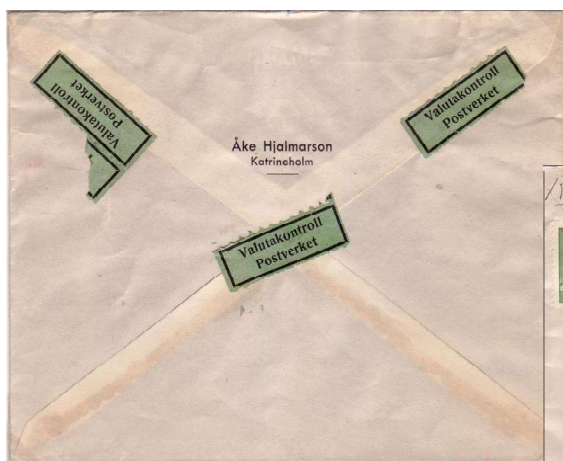
Den 25 juni 1940 hade bestämmelserna i valutalagen § 5 ändrats. Nu medgavs rätt för polismyndighet, Riksbanken eller tjänsteman utsedd av Riksbanken att öppna och granska brev och försändelser

Assurerat brev från Stockholm till Aarhus med ankomststämpel den 25.8.42. Den lokala valutakontrollen på inlämningskontoret har funnit att innehållet var värdehandlingar. Kuvertet har då förslutits med avsändarens lacksigill samt postkontorets sigill ”STOCKHOLM / CENT / REKBYRÅN”. Vänster sida bär tysk censur i Köpenhamn samt dess lacksigill ”KØBENHAVN / UDLANDSPOST KONTROLLEN”. Försändelsen har även öppnats av ”AARHUS TOLLSTED” (röd etikett).

Rekbrev från Stockholm den 30.5.40 till Prag, Böhmen-Mähren. Avsändaren hade tillstånd att sända utrikes rek utan att avlämna dessa oförslutna.

Försändelsen försågs då med en grön etikett ”Valutakontroll Postverket”. Kuvertets baksida bär tysk censur från Berlin.

Rekbrev från Katrineholm den 22.4.42 till Andersböle, Finland. På grund av brist på pergamynoblater så har den gröna etiketten "Valutakontroll / Postverket" använts vid förslutning av kuvertfliken.

Rekförsändelse från Djurs-holm den 24.4.43 till Charlottenlund, Danmark, med grøn etikett "Valutakontroll/Postverket" på kuvertets framsida. På baksidan har postkontorets stämpel fått ersätta förslutningsoblater.

till utlandet som fanns i Postverkets vård.

Häftet "Valutakontrollen" ersattes den 19 april 1944 av häftet "In- och utförselkontroll" med i stort sett samma bestämmelser vad gäller behandlingen av rek och ass.

Säkerhetstjänstens postkontroll visade att pengar och värdepapper sändes i vanliga brev. Med anledning av detta begärde valutakontoret att åtgärder måste vidtas för att förhindra obehörig utförsel av valuta.

Eftersom säkerhetstjänsten (STJ) redan i stor utsträckning kontrollerade vanlig post till och från utlandet, blev det naturligt att valutakontoret och STJ samarbetade beträffande kontrollen till utlandet.

Om STJ vid sin postkontroll upptäckte att en försändelse innehöll pengar etc. så överlämnades den öppen till föreståndaren vid avdelning "U" (chefen för postkontrollavd.). Denne lät en särskild tjänsteman, som Riksbanken utsett, granska innehållet. Om försändelsen kunde vidarebefordras, sändes den tillbaka till STJ, där den omärkligt klistrades igen och

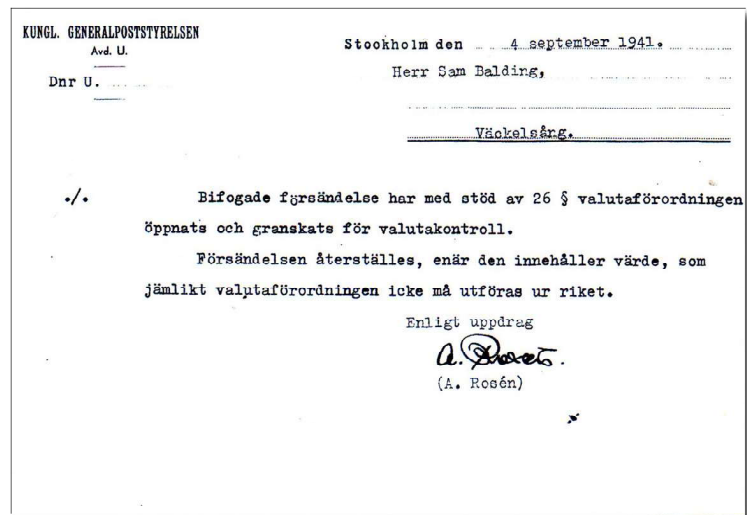
Rekbrev från Sundsvall den 11.9.44 till Middelfart, Danmark den 14.9.44. Här uppvisas en annan nödlösning vid brist på förslutningsoblater. Kuvertfliken har förseglats med poststämpel och röd handskrift "Valutakontroll Postverket".

vidaresändes som om inget hade hänt. Om försök till valutasmuggling konstaterades gjorde valutakontoret polisanmälan. I sådana fall där försändelsen, trots att åtal inte skulle väckas, inte borde befordras till utlandet, sändes den i retur med ett meddelande om orsaken.

Värdeförsändelser till utlandet som inlämnats öppna, granskades vid inlämningen med avseende på ev. värde och sedan sänts vidare, kunde öppnas för postkontroll vid PCA 1 (Postens censuravdelning 1 /Stockholm). Eftersom man ju redan kontrollerat innehållet vid inlämningen, så föreföll det egendomligt att de skulle valutakontrolleras ytterligare en gång. När sedan försändelserna dessutom förseglades med sigill med beteckningen PCA 1 eller KTR.EXP, så var det ju fullt klart att det rörde sig om censur.

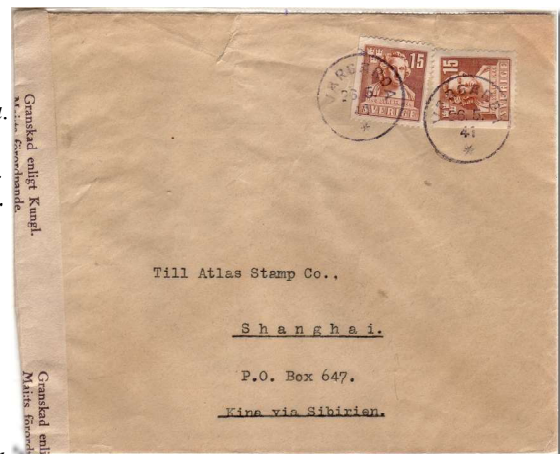
Förslutningsremsan hade texten "Granskad enligt Kungl. Maj:ts förordnande". Man kan även finna en stämpel med samma text.

Rekbrev från Örebro den 1.10.40 till Prag, Böhmen-Mähren. Avsändaren hade tillstånd att avlämna rek förslutna med godkännande i en kvittensbok. Kuvertet saknar den gröna etiketten. Postkontroll/censur av rek och ass till Tyskland infördes den 19.6.40. PCA 1/Stockholm har sänt över brevet till Valutakontoret för bedömning. Försändelsen har godkänts och förslutits med remsan "Granskad enligt Kungl. Maj:ts förordnande". Kuvertets baksida bär tysk censur i Berlin.

Exempel på bifogat meddelande i returnerad försändelse.

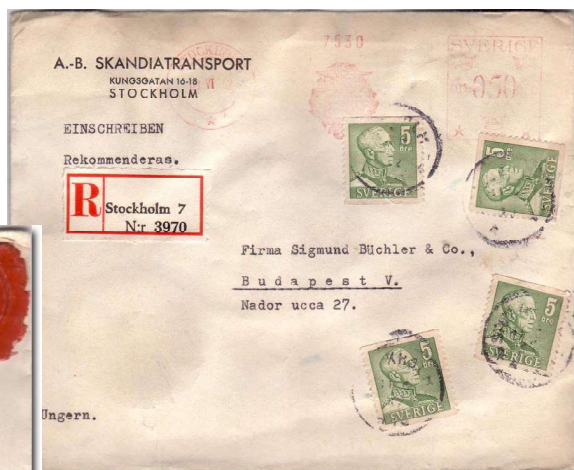
Ytpostbrev från Vårgårda den 26.5.41 till Shanghai, Kina. STJ:s censur av vanliga utrikesförsändelser har funnit att brevinnehållet har varit något av värde (troligtvis frimärken), så har brevet överlämnats till

valutakontrollen. Försändelsen har vägrats och förslutits med remsa "Granskad enligt Kungl. Maj:ts förordnande" och sänts i retur till avsändaren i ett PS-kuvert med ett meddelande som förklarar returen.

Rekbrev från Stockholm den 10.6.43 till Budapest, Ungern, som genomgått valutakontroll vid inlämning på postkontoret och bär avsändarens lacksigill (4 stycken) samt postkontorets lacksigill på kuvertfliken. STJ:s censur har öppnat försändelsen.

Censuren och Valutakontoret har funnit att försändelsen kan sändas vidare. Kuvertet har förslutits med remsa "Granskad enligt Kungl. Maj:ts förordnande" samt ytterligare två lacksigill "PCA 1". Vidare bär baksidan två stämplor med samma text som förslutningsremsan.

Kriget går mot sitt slut – fortsatt valutakontroll

Post från utlandet valutakontrollerades inte under kriget. Efter det att säkerhetstjänstens postkontroll upphörde den 30 april 1945, inrättade valutakontoret en egen kontrollavdelning med lokaler vid postkontoret "Stockholm Ban", vars uppgift var att genom granskning av brev och försändelser till och från utlandet söka förhindra eller uppdaga brott mot valutaförordningen. Om denna avdelning endast sysslade med egentlig valutakontroll eller var en icke officiell förlängning av den tidigare censuren är oklart.

Försändelser som granskats förslöts med remsor. Till en början användes de gamla remsorna med ovannämnda text. Dessa ersattes med en ny typ med röd text "Öppnad för valutakontroll". Kuverten försågs med en nummerstämpel (datum + ett diarienummer). Denna numrering upphörde i december 1946.

Den gröna etiketten "Valutakontroll Postverket" var i bruk fram till den 1 juli 1957, då valutakontrollen upphörde. Men redan tidigare, den 23 september 1952, bestämdes att den skulle ersättas med etiketten "Utförsel medgiven", vilken närmast kan placeras i en kategori mellan valutakontroll och tull.

Enligt en ny lag 1990 får valutareglering åter tillgripas om landet hamnar i krig.

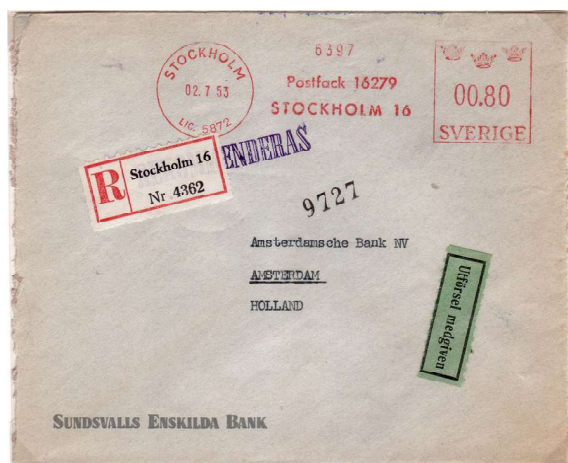

Brev från Helsingfors den 30.6.45 till Göteborg. Försändelsen har ingått till Stockholm och Valutakontorets kontrollavdelning, som har öppnat och förslutit kuvertet med den gamla förslutningsremsan "Granskad enligt Kungl. Maj:ts förordnande" samt kontrollörens handskrivna nummer (241) och signatur. Kuvertet har en nummerstämpel "5 7 15" d.v.s. datum 5.7. och diarienummer 15.

Till höger: Brev från Bergen, Norge, den 1.8.45 till Stockholm. Försändelsen har öppnats och förslutits med den nya typen av förslutning med röd text "Öppnad för valutakontroll" samt kontrollörens handskrivna nummer (403) och signatur. Här finns även nummerstämpel "10 8 8177" (datum 10.8. diarienummer 8177).

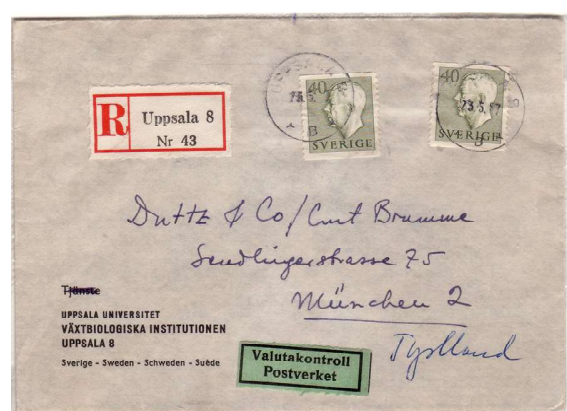
Brev från Berberati, Franska Ekvatorial-afrika, den 29.9.45 via Brazzaville den 12.10.45 till Åsbro. Denna försändelse har inte öppnats men registrerats med nummerstämpel "25 10 5702" (datum 25.10. diarienummer 5702).

Rekbrev från Stockholm den 2.7.53 till Amsterdam med grön etikett "Utförsel medgiven".

Källor och litteratur

Svensk författningssamling 1939:350, 1940:97
K. Generalpoststyrelsens cirkulär. 1940:33, 1944:35, 1952:56 §22, och 1957:214.
Wågeman: Svensk Postcensur, 1995.
Aktuellt on Posthistoria nr 10 2009.
Militärpostal Tidskrift.
Egna samlingar.

Rekbrev från UPPSALA den 23.5.57 till MÜNCHEN/Tyskland. Enligt Gps cirkulär 56 den 23.9.52 skulle etiketten "Valutakontroll/Postverket" ersättas med etiketten "Utförsel medgiven". Här har den gamla etiketten använts.

Rekbrev från Västervik den 3.8.54 till Horsens, Danmark med grön etikett "Utförsel medgiven", en äldre typ i större format avsedd för tull-deklarerade paket, 1940.